

PROPOZYCJE „ETHOSU”

Osoba – wspólnota – wartości. Personalizm Karola Wojtyły – Jana Pawła II, red. Agnieszka Lekka-Kowalik, Grzegorz Barth, Krzysztof Guzowski, Bartłomiej Sipiński, Instytut Jana Pawła II KUL – Wydawnictwo KUL, Lublin 2021, ss. 578.

Książka *Osoba – wspólnota – wartości* zgodnie z intencją jej redaktorów ma realizować trzy cele. Pierwszym z nich jest zaprezentowanie głównych idei personalizmu Karola Wojtyły – Jana Pawła II i ukazanie oryginalności jego koncepcji, drugim – wykazanie, że w zmieniającej się rzeczywistości analizy prowadzone przez polskiego filozofa, który został papieżem i świętym Kościoła katolickiego, nie tracą aktualności, trzecim zaś dostarczenie źródeł inspiracji do dalszych badań nad myślą autora *Osoby i czynu* oraz prób jej aplikacji do współczesnych problemów. Publikacja ma charakter monografii, o jej specyfice stanowi jednak różnorodność zarówno ujęć problematyki personalistycznej, jak i podejmowanych zagadnień. Projekt ten powstał na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, lecz o przygotowanie artykułów poproszono także przedstawicieli innych ośrodków naukowych, krajowych i zagranicznych (między innymi: Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Uniwersytetu CEU San Pablo w Madrycie, Uniwersytetu w Murcji, Papieskiego Uniwersytetu Laterańskiego w Rzymie, Autonomicznego Uniwersytetu w Querétaro w Meksyku, Papieskiego Uniwersytetu Katolickiego w Peru), w większości filozofów i teologów. Poddają oni refleksji między innymi: metodologiczne aspekty koncepcji Wojtyły (Juan Manuel Burgos, Rodrigo Guerra López), kluczowe zagadnienia jego filozofii: związek osoby i natury (Massimiliano Pollini), doświadczenie osoby w czynie (Urbano Ferrer, Tomasz Górka), podmiotowość (José Luís Marín Moreno, Bartłomiej Sipiński) i transcendencję osoby (Massimo Serretti), uczestnictwo i dobro wspólne (Grzegorz Barth, Andrzej Szostek), ale także zagadnienia niepodjęte w ramach tej filozofii w sposób systematyczny, na przykład kwestię autentyczności (Krzysztof Stachewicz). Kilka tekstów poświęcono Karolowi Wojtyłowi – Janowi Pawłowi II nauczaniu społecznemu (Attilio Danese), teologii ciała (Jaro-

sław Kupczak, Tomasz Jaklewicz) oraz treściom, jakie wniósł on do teologicznego rozumienia misji Kościoła (Robert Skrzypczak) i do mariologii (Krzysztof Guzowski). Niektórzy spośród autorów wskazywali na istotne znaczenie personalizmu w ujęciu Wojtyły dla takich dziedzin wiedzy, jak psychologia (Juan Carlos Tupia), psychoterapia (Jorge Olachea Catter) czy pedagogika (Alina Rynio, Jerzy Król, Andrzej Durda) – zarówno w ich wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym – a także dla pojmowania sztuki i piękna w perspektywie antropologiczno-etycznej (Jan Franciszek Jacko, Urszula Mazurczak). Ostatni z zamieszczonych w tomie artykułów (autorstwa Andrzeja Derdziuka) ma charakter biograficzny, choć także głęboko osadzony jest w idei personalizmu: ukazuje wspólnotę postaw Karola Wojtyły i Stefana Wyszyńskiego.

Wielu wymienionych tu badaczy poprzez swoje analizy realizuje zarówno pierwszy, jak drugi i trzeci z wytyczonych przez redaktorów tomu celów, ukazując nie tylko żywotność koncepcji personalistycznej Karola Wojtyły – Jana Pawła II, ale także potrzebę urzeczywistnienia wynikającego z niej przesłania dla budowania kultury i cywilizacji respektujących godność osoby (w szczególności zaś sposób czynią to Alfred Marek Wierzbicki i Jerzy Szymik).

Mimo szerokiego spektrum tematów artykuły zawarte w rekomendowanym tu tomie tworzą spójną całość. Prezentując we *Wprowadzeniu* streszczenia wszystkich opublikowanych tekstów, redaktorzy wskazują na ich powiązania, wspólne wątki i leitmotywy oraz wyprowadzają z nich główne linie filozoficznych i teologicznych rozważań Karola Wojtyły – Jana Pawła II, tworzące zarazem ramy refleksji autorów. Pewnym motywem scalającym jest też kontekst powstania książki: stulecie urodzin Papieża obchodzone w cieniu pandemii, uniemożliwiającej realizację wielu rocznicowych inicjatyw. Jak piszą redaktorzy, zebrane w monografii artykuły pokazują, że „paradoksalnie ten trudny czas z całą mocą ujawnia aktualność koncepcji osoby, wspólnoty i wartości wypracowanej przez Karola Wojtyłę – filozofa, a pogłębionej przez Jana Pawła II – teologa” (s. 7) i że proponowane przez niego rozwiązania problemów „w świecie targanym konfliktami i pełnym rozmaitych zagrożeń [...] nabrały dodatkowego znaczenia jako źródła nadziei na zbudowanie lepszego, sprawiedliwszego świata” (s. 9). Z tego też względu polecamy tę monografię szerokiemu gronu odbiorców. Zapewne każdy czytelnik znajdzie w niej treści dla niego interesujące i egzystencjalnie istotne.

M.Ch.

Aneta Grodecka, *Wiersze znad palety. Twórczość poetycka artystów polskich XIX i XX wieku*, słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2020, ss. 328.

W czasach współczesnych, kiedy przyzwyczajeni jesteśmy cenić wartość funkcjonalną książki i traktować ją przede wszystkim jako nośnik skondensowanej treści, praca autorstwa Anety Grodeckiej zaskakuje czytelnika swoją formą. Przypomina, jak wielowymiarowym medium może stać się publikacja drukowana, jeśli jej twórcy nie ograniczają się do przekazu słowa, ale starają się też ukazać jego swoiste konotacje znaczeniowe, przemawiające tak do intelektu czytelnika, jak i do jego zmysłu estetycznego.

Autorka poświęciła swoją książkę „malarzom piszącym”, a właściwie „malarzom poetyzującym” – twórcom, którzy w swoim dziele łączą obraz i słowo, ukazując w ten sposób, jak istotne dopełnienie aktywność malarska znajduje w towarzyszącej jej czy też konotowanej przez nią poezji. Oczywiście łączenie poezji ze sztuką w różnych jej wymiarach nie jest zjawiskiem nowym w historii sztuki – wystarczy przywołać w tym kontekście postać choćby Williama Blake’a, poety, a zarazem twórcy rysunków, obrazów i akwafort, którego dorobek artystyczny i literacki traktowany jest dziś jako jedność.

Aneta Grodecka przybliża w swojej książce sylwetki malarzy polskich, którzy swoją aktywność plastyczną wiązą z tworzeniem poezji lub też pracą nad słowem zajmują się równolegle do malarstwa. W przedstawionych peregrinacjach badawczych, dotyczących tak malarzy już nieżyjących, jak i artystów nadal tworzących, autorka niejednokrotnie wchodzi w rolę antropologa kultury: odwiedza pracownie, rozmawia z artystami, wysłuchuje ich wypowiedzi, analizuje rękopisy – można powiedzieć, że dokonuje obserwacji uczestniczącej, a zebrany w ten sposób materiał opracowuje analitycznie i zestawia reprodukcje z fragmentami wierszy, łącząc obraz ze słowem pozwalającym postrzegać go w nowym świetle.

W tekście zatytułowanym „Tytułem wstępu” czytamy, że jednym z zadań książki jest wypełnienie luki: o ile w Polsce istnieje tradycja publikowania przekładów wierszy znanych malarzy obcych, o tyle fenomen poezji malarskiej artystów polskich pozostaje jak dotąd nieopisany. Wiersze te w wielu wypadkach nie były publikowane – nie takie bowiem było ich pierwotne przeznaczenie, ważne są zaś w ich przypadku kwestie pozatekstowe: ich forma, sposób zapisu czy towarzyszące im szkice. Szczególny jest też ich aspekt edytorski, istotne okazują się bowiem takie elementy, jak charakter pisma autora, reprezentowana przezeń szkoła kaligraficzna czy wielkość zapisu wiersza. „Wiersze malarskie są często tekstami do oglądania” (s. 9) – pisze autorka, a „wypreparowanie” utworu poetyckiego z warsztatu artysty nieuchronnie łączy się z pewnym zniekształceniem jego przesłania.

Zasadniczą część książki poprzedzają trzy obszerne rozdziały, niejako wprowadzające czytelnika w problematykę łączenia „filologii oka” z „filologią ucha” (por. s. 10). Pierwszy z nich, zatytułowany „Wektor poetycki w biografiach artystów”, najpierw przybliża czytelnikowi przestrzeń autobiograficzną Olgi Boznańskiej poprzez analizy młodzieńczego sztambucha malarki. Autorka analizuje w nim również lesedramę Witolda Pruszkowskiego *Car*, fragmenty dziennika Tadeusza Makowskiego, w którym zapisy poetyckie „przyjmują postać wyjątkowych, lirycznych rozmów z naturą” (s. 23) i który ukazuje zmiany stanu psychicznego poety, odzwierciedlone również w zmianie jego charakteru pisma. Omówiona zostaje treść szkicownika Wojciecha Weissza, malarza przekonanego, że „pomiędzy malarstwem a filozofią dochodzi do ważnego zespolenia” (s. 25), a rozdział zamyka analiza utworów poetyckich Jerzego Tchorzewskiego.

W rozdziale drugim, „Malarze rymują o innych malarzach i ich obrazach”, autorka omawia wierszowane polemiki dotyczące malarstwa: fraszki Karola Frycza, wspomnienia Ludomira Benedyktowicza, wiersz Kacpra Żelechowskiego, drobne utwory poetyckie Tadeusza Brzozowskiego, poetyckie wizerunki

malarzy autorstwa Zygmunta Stęczyńskiego i Marka Sołtysika oraz poetyckie komentarze na temat obrazów innych malarzy (ekfrazy) autorstwa Wandy Stanisławskiej i Stanisława Tabisza. Kolejna część rozdziału poświęcona jest prezentacji malarstwa Rembrandta jako inspiracji dla twórczości poetyckiej Grzegorza Steca i Ryszarda Grzyba.

Rozdział trzeci dotyczy problematyki łączenia słowa poetyckiego i obrazu w literaturze skierowanej do dzieci jako sposobu przełamania rutyny w tego rodzaju publikacjach. Lirykę dziecięcą tworzyły między innymi malarki Natalia Dzierżak i Pia Górską oraz liczni malarze, w tym Karol Paweł Homolacs, Jan Winczakiewicz i Stanisław Tabisz.

Najobszerniejsza, główna część książki zatytułowana jest „Galeria palety i pióra” i obejmuje niejako encyklopedyczne (dokonane w porządku alfabetycznym) zestawienie malarstwa i poezji artystów polskich, wśród których znaleźli się: Bogusław Michał Adamowicz, Ludomir Benedyktowicz, Ireneusz Betlewicz, Andrzej Beuermann, Maciej Bieniasz, Olga Boznańska, Tadeusz Brzozowski, Mieczysław Czychowski, Tytus Czyżewski (jego wiersze porównywano do dokonań Guillaume’a Appolinire’a), Natalia Dzierżkówna, Klemens Felchnerowski, Karol Frycz, Antoni Gawiński, Jan Golka, Adam Gorczyński, Pia Maria Górską, Bożena Zofia Grabowska, Henryk Grunwald, Ryszard Grzyb, Wlastimil Hofman, Karol Paweł Homolacs, Barbara Houwalt-Kolecka, Tadeusz Kantor (artysta ten nie oddzielał twórczości plastycznej, poetyckiej i teatralnej), Leon Kapliński, Feliks Konopka, Miłosz Kotarbiński, Stanisław Jerzy Kozłowski, Janina Kraupe-Świderska, Stanisław Kubicki, Ewa Kuryluk, Tomasz Antoni Lisiewicz, Felicjan Antoni Łobeski, Kazimierz Machowina, Tadeusz Makowski, Jacek Malczewski (już za życia tego malarza reprodukcje jego obrazów dopełniano jego strofami poetyckimi, a sam artysta niekiedy zapisywał wiersze na odwrocie swoich płócien), Kazimierz Mikulski, Dariusz Miliński, Jan Klemens Minasowicz, Jan Moraczyński, Grzegorz Moryciński, Justyna Nawrocka, Jerzy Bogusław Niementowski, Cyprian Norwid (wartość jego twórczości graficznej – w przeciwieństwie do jego poezji – nadal pozostaje przedmiotem debaty), Franciszek Parecki, Włodzimierz Pawlak, Kasper Pochwański, Witold Pruszkowski, Jan Rembowski, Krystiana Robb-Narbutt, Erna Rosenstein, Emil Schinagel, Norbert Skupniewicz, Wincenty Leopold Słędziński, Marek Krzysztof Sobczak, Marek Sołtysik, Wanda Aleksandra Stanisławska, Grzegorz Stec, Zygmunt Bogusz Stęczyński, Andrzej Strumiłło, Zofia Stryjeńska, Zbigniew Strzałkowski, Jan Styka, Jerzy Świątkowski, Artur Maria Swinarski, Stanisław Tabisz, Jerzy Tchórzewski, Włodzimierz Tetmajer, Marian Turwid, Paweł Vogler, Zygmunt Waliszewski, Zenon Waśniewski, Wojciech Weiss, Roman Wilkanowicz, Jan Winczakiewicz, Piotr Wisła, Stanisław Ignacy Witkiewicz (autor poezji wymykającej się interpretacji), Stanisław Wyspiański (w jego twórczości splot obrazu i słowa jest tak silny, że trudno powiedzieć, czy był przede wszystkim malarzem czy literatem), Jerzy Ryszard Zieliński i Kacper Żelechowski.

W zakończeniu pracy autorka podsumowuje przeprowadzone badania, wskazując na wielozmysłowość perspektywy widzenia, którą umożliwiły, jeśli nawet ukazują, że poezja tworzona przez artystów malarzy niekiedy odbiega od wzorców doskonałości, do których jesteśmy przyzwyczajeni. Chociaż w przy-

padku twórców takich, jak Wyspiański czy Kantor, nurty słowa i obrazu płyną równolegle i są równie silne, w wielu przypadkach zadaniem poezji artystów plastyków nie jest byt samodzielny, autonomiczny – jej rola sprowadza się raczej do ukazywania subiektywnych aspektów dzieł plastycznych, które bez niej pozostają widoczne wyłącznie dla twórców.

Książka Anety Grodeckiej niewątpliwie adresowana jest do kulturoznawców i sympatyków historii sztuki, przede wszystkim sztuki współczesnej, będzie jednak interesującą lekturą dla wszystkich humanistów, tak filologów, jak i badaczy prowadzących namysł interdyscyplinarny.

Warto podkreślić, że po raz kolejny wydawnictwo słowo/obraz terytoria udostępniło czytelnikom albumową publikację o wysokiej jakości wydawniczej – zarówno tekst, jak i liczne drukowane w kolorze reprodukcje bardzo dobrej jakości zamieszczono na papierze kredowym z dbałością o szatę graficzną publikacji.

D.Ch.